

UNIVERSITETI I PRISHTINËS
“HASAN PRISHTINA”
FAKULTETI I FILOLOGJISË

dhe

UNIVERSITETI I TIRANËS
FAKULTETI HISTORI-FILOLOGJI

SEMINARI XXXIV NDËRKOMBËTAR PËR GJUHËN, LETËRSINË
DHE KULTURËN SHQIPTARE

34/1

Materialet e punimeve të Seminarit XXXIV Ndërkombëtar për Gjuhën,
Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare
Prishtinë, 17-28.08.2015

Bardhyl DEMIRAJ

SHQIPËRIA DHE SHQIPTARËT NË OBORRIN E HABSBUURGUT – NJË RAST I PARË I NDËRLIKJES SE SHKENCËS ME POLITIKËN

Në këtë ligjëratë kemi bërë objekt studimi një letër-memorandum, me autor enciklopedistin dhe filozofin gjerman Gottfried Wilhelm Leibniz që i drejtohet në shtator 1688 Leopold-it I, perandor i Derës së Habsburgut. Edhe pse ky memorandum ka marrë prej vetë autorit titullin *Leopoldus Primus Austriacus Imperator turcas Europa divulsos opprimet armis*¹ (= Leopold-i I, perandor i Austrisë, dëbon turqit prej Europës me forcën e armëve), ai është pagëzuar ndërkohë prej botuesve të veprës së tij epistolare me një titull më domethënës *De Albania occupanda* (= Mbi pushtimin e Shqipërisë). Duke paraqitur në detaj përmbajtjen e këtij shkrimi, synojmë të përcjellim njëherësh tri qëllime kryesore:

- a) Njohjen me një aspekt deri para do kohësh të pavënere në qerthullin e interesave të Leibniz-it për shqiptarët, gjuhën dhe hapësirën e tyre jetike në Ballkanin Perëndimor, përkatësisht ridimensionimin e vendit të tij në historinë e albanologjisë.
- b) Rolin e tij të mundshëm në zhvillimet historike-politike që përjetoi sidomos Kosova në fund të shek. XVII, sa i përket rrjedhës si edhe pasojave që përcolli kryesisht në këtë rajon “Lufta e Madhe Turke” midis Ligës së Shenjtë (= *Lega Sacra*) dhe Portës së Lartë (1683 - 1699) e në bashkëlidhje me këtë:
- c) Ngërthimin e aktivitetit shkencor-intelektual të Leibniz-it së bashku me angazhimin e tij politik në debatin e sotëm shkencor që ka rrokur sidomos studiues austriakë lidhur me një instrumentalizim të mundshëm të së ashtuquajturës ‘albanologji austro-hungareze’ në kontekstin e politikës hegjemoniste të Monarkisë së Dyfishtë në trevat shqiptare në Ballkan gjysmën e dytë të shek. XIX deri në shpërbërjen e saj menjëherë pas përfundimit të Luftës së Parë Botërore.²

¹ Leibniz: *Sammelwerke*, seria IV, bl. 3, f. 27 – 38.

² Gostentschnigg: 1999 221vv.; 2006/7 313vv; 2012, 31vv;

Ad a)

Nëse lejojmë të mëtoj që në fillim për një aspekt të pavënere në qerthullin e interesave të Leibniz-it për shqiptarët, gjuhën dhe hapësirën e tyre jetike, për këtë mjafton të përqasim ato kumte që mësojmë edhe prej botimit të fundit të Fjalorit Enciklopedik Shqiptar, ku personaliteti i Leibniz-it dhe vendi i tij në historinë e albanologjisë përshkruhet shprehimisht:

“LAJBNIC Gotfrid (Gottfried Wilhelm, LEIBNITZ, 1646-1716). Filozof e shkencëtar gjerman. Shfaqti interes edhe për gjuhën shqipe. Në pesë letra shkruar nga 24.06.1704 deri më 15.03.1715 mikut të tij M. V. La Kroze (La Crose), kryebibliotekar në Berlin. Shtroi problemet e prejardhjes së gjuhës shqipe, të përkimeve, takimeve dhe të marrëdhënieve të saj me gjuhë të tjera indoeuropiane; theksoi nevojën e dallimit të fjalëve me burim vendës nga huazimet. Vuri në dukje përkime e analogji të fjalëve shqipe me fjalë të gjuhëve gjermanike, latine etj. Tërhoqi vëmendjen te mëvetësia dhe individualiteti i gjuhës shqipe si gjuhë e veçantë, e dallueshme nga sllavishtja, hungarishtja, greqishtja, turqishtja. U interesua për të pasur Fjalorin latinisht-shqip të F. Bardhit dhe një vepër të P. Budit.” (M.D – FESH II, Tiranë 2008, f. 1451)

Siç na kumton edhe ky fjalor, sikurse edhe studimet shqiptare mbi historinë e albanologjisë³, Leibniz-in jemi mësuar ta lexojmë dhe citojmë shpesh si filozofin gjeni apo gjenin filozof, i cili me intuitën e vet të pazakonshme përsiati prejardhjen ilire të gjuhës shqipe; më tej si nxitësin e hulumtimit historik të shqipes, sidomos të shtresave të saj leksikut; dhe po në cilësinë e gjuhëtarit historian edhe si debutuesin e suksesshëm në studimin etimologjik të kësaj gjuhe. Sigurisht që për gjithë këto vlerësime i detyrohem i pari Faik Konicës⁴, i cili atëbotë (1897) nuk u mjaftua vetëm të përcjellë në shqip vjeljet e mëhershme të albanologëve të huaj, por me ambicien dhe përkushtimin e tij të zakonshëm qëmtoi dhe plotësoi analet e historisë së albanologjisë me aktivitetin epistolar të eruditit gjerman. Kjo trashëgimi i ka zgjeruar ndërkohë përmasat e saj, edhe sepse përkon me rrethanën fatlume që fondi i shkrimeve të tij sa vjen e plotësohet gjithnjë e më shterueshëm, duke u bërë në kohën tonë pronë e rretheve intelektuale e shkencore⁵. Është pikërisht kjo rrethanë që na lejon tash me marrë në analizë dhe hetuar këtë pamje deri vonë të panjohur në qerthullin e

³ Shih ndër të tjerë Shuteriqi 1976 101; 2005 233vv; Çabej, N.: 1990 41vv.; Gosturani 1999; Kastrati 2000 171vv. Ndër studiues të huaj dallojmë këtu studimet e Reiter 1980 82vv. dhe Hamp 1981 35; Hetzer 1985 184v.; 1996 77; më të hershëm: Masci 1807 14; Jokl: 1917 118, 127v. etj.;

⁴ Konicë: 1897 41-3.

⁵ Shih më hollësisht për këtë temë Demiraj 2001 359vv.; 2005 13vv.

interesave të shumanshme të Gottfried Wilhelm Leibniz-it, bash me syzimet e tij lidhur me çështjen shqiptare në fund të shek. XVII.⁶

Të dhëna sporadike mbi Shqipërinë dhe shqiptarët i hasim në fakt në ndonjë shkrim të mëhershëm të Leibniz-it (mars 1672), e këto lidhen kryekëput me interesin e tij enciklopedik. Këto informacione i përcjellim të shpërndara në shkrimet e tij politike me temën: “Perandoria Turke dhe mënjanimi rrezikut turk për Evropën”, në cilën përfshihet studimi me titull “Consilium Aegyptianum” (= Plani Egjyptian), sidomos në rubrikën „De christianis in Turcico Imperio agentibus“ (= Të krishterët që veprojnë në Perandorinë Turke)⁷, ku autori, duke bërë një përjasje të përmbledhur mbi popujt e krishterë në perandorinë osmane, nuk ngurron të vërë theksin mbi popullsinë katolike shqiptare në zonat malore të Epirit dhe të Ilirisë, e cila mund dhe duhej të fokusohet në luftën ballore të Perëndimit kundër Portës së Lartë⁸. Sipas tij, kjo popullsi – falë edhe konfiguracionit të ashpër të terrenit e jo më pak në sajë të karakterit të saj luftarak – nuk i ishte nënshtruar ende sa e siç duhej sundimit osman, madje priste vetëm një sinjal prej Perëndimit për të ngritur krye ndaj pushtuesit turk.

Të dhënat mbi popullsinë shqiptare Leibniz-i i fitoi gjatë leximit të një traktati mbi beglerbegun e dikurshëm të Rumelisë që e paskësh hartuar dikur Gjon Bruni (= Johannes Brunius). Sipas Leibniz-it, ky autor me origjinë shqiptare⁹ i cilëson bashkatdhetarët e tij si të regjor tashmë në punë armësh, por edhe me një shpirt gjithherë të ashpër e kryengritës, aq sa vetë turqit iu frikuakan atyre për më të keqen. Kjo sepse ata nuk lënë rast pa kundërshtuar, madje nuk mungojnë të sajojnë vetë shkase spontane për të ngritur krye, duke justifikuar në këtë mënyrë edhe ndërmarrjet plaçkitëse me armë. Gjithsesi Bruni nuk heziton të shtojë në traktatin e vet se do të gaboheshin rëndë të gjithë ata që do të besonin se kjo popullsi do të mund t’ia dilte mbanë vetë asaj lufte, pa pasur mbështetjen e duhur prej perëndimit. Sipas Leibniz-it, kjo premisë vlen përgjithësisht për gjithë popujt e nënshtruar prej turqve, të cilët janë

⁶ Ky aspekt i interesave të Leibniz-it është trajtuar gjerësisht prej shkruarit të këtyre radhëve në 2005 13vv.; 2007 62vv.

⁷ Leibniz: *Sammelwerke*, seria IV, bl. 1, f. 331-7; *Consilium Aegyptianum*; Nr. 15: *Justa dissertatio*, II. Teil: Rubrik „De christianis in Turcico Imperio agentibus“ (ca. Mitte März 1672)

⁸ Po në këtë shkrim, në rubrikën „De primo Visiro“ (f. 324-6) bëhet një paraqitje të gardës së jeniçerëve, që drejtohej atëherë prej kryevezirit Qyprilliu „me kombësi shqiptare ose bosnjake“ dhe që kishte në përbërjen e vet kryesisht mercenarë shqiptarë.

⁹ Autori i këtyre radhëve nuk ka mundur deri sot të sigurojë informacion plotësues si për traktatin në fjalë ashtu edhe për autorin e tij. Gjithsesi lejohemi të shtrojmë këtu për diskutim emrin e arqipeshkvit të Tivarit Joannes Brunius Olchini (mesi i shek. XVI), i cili mori pjesë edhe në Koncilin e Tridentit (shih Farlatus, *Illyrici sacri*, t. VII, 1817 102vv.).

zhveshur prej çdo lloj pasurie, por që do të mund të mobilizohen menjëherë, sapo të vërejnë se si shkëlqejnë armët e Perëndimit të krishterë në logun e perandorisë¹⁰.

Ndërmarrje intensive dhe të drejtpërdrejta me çështjen shqiptare arrijmë t'i izolojmë gjithsesi rreth 16 vjet më pas, pikërisht në periudhën e qëndrimit të tij në Vjenë (maj 1688 – shkurt 1689), kur Leibniz-i rreket të ngadhënjejë vëmendjen, dhe të fitojë kështu një pozicion të përshtatshëm në oborrin perandorak të Habsburgut¹¹, si këshilltar personal i perandorit Leopold I. Siç mësojmë prej biografëve të tij, ishte kjo një dëshirë e zjarrtë që e brente Leibniz-in prej thujse 20 vjetësh, sepse – dhe e këtë e mësojmë prej tij – “bey einem grossen Potentaten sich weit andere Gelegenheiten zu nützlichen Verrichtungen finden.” (= tek të plotfuqishmit e mëdhenj gjenden mundësi nga më të ndryshmet për ndërmarrje të dobishme”)¹²

Pikërisht gjatë qëndrimit në Vjenë Leibniz-i hedh në letër memorandumun në fjalë. Shkas për të i jep rënia e Beogradit (më 6 shtator 1688) në duart e ushtrisë perandorake¹³. Në memorandum, krahas këshillës për të vijuar ofensivën ushtarake deri në dëbimin përfundimtar të turqve prej Ballkanit, Leibniz-i shtjellon me argumente mbushamendëse si pozitën e favorshme strategjike ashtu edhe përparësitë politike-ekonomike që do të mundësonte marrja në zotërim e pjesës perëndimore të gadishullit prej Perandorisë Austro-Hungareze, e cila do të pritej si çliruese e jo si pushtuese e atyre trevave. Është pikërisht kjo arsyeja që edhe botuesi i këtij vëllimi epistolar i jep këtij shkrimi emërtimin *De Albania occupanda*, meqë aty bëhet fjalë pikërisht për çështjen shqiptare, përkatësisht për trevat shqiptare, të cilat duhej të përfshiheshin herët a vonë brenda kufijve të perandorisë.

¹⁰ Teksti i plotë latinisht: “... Constat Albanos aliosque montanorum Serviae, Epiri, Illyrici incolas ob asperam locorum naturam satis domitos, caeterum natura feroces et Turcis infestos esse. [...] Ioh. Brunius natione Albanus tractatu de Beglerbegatu Graeciae refert hos Albanos religione Latinos esse, armis instructos, strenuos haberi, et propter continuos motus Turcas sibi ab ijs pessimè timere: propter causas minimas eos tumultuari. Sangiacos quoque saepe ijs occasiones tumultuandi sponte praebere, ut praedarum praetextum habeant. Sed falli eos addit Brunius, qui has gentes sine exterorum subsidijis egregij aliquid praestituras autument, quinque putent famam tantum Italicij, Hispanicique auxiliij velut vexillo sublato ad sedionem illis sufficere. Quod de omnibus in uniuersum Turcarum subditis dicendumest, eos per se nihil posse, at cum arma Christianorum in imperij medio fulgere cernent, tum demum Elateria illa hactenus tensa momentaneo impetu laxabuntur.” (f. 337)

¹¹ Hollësisht për ambiciet e Leibniz-it për të bërë karrierë në oborrin e Habsburgut në Hirsh 2000 221vv.

¹² Hollësi për te Hirsch 2000 216ff.

¹³ Ky memorial ruhet sot në dy versione, të cilat përcjellin në instancë të fundit një qëllim të përbashkët, veçse në strukturë dhe përmbajtje nuk përkojnë thujse aspak me njëri-tjetrin.

Pas një operacioni të qëlluar gjuhësor lidhur me etimologjinë e toponimit <Beograd> (= Bello|grad **“qytet i bardhë”*¹⁴) Leibniz-i përqendrohet që në fillim me paraqitjen e historisë së larmishme të hapësirës së ashtuquajtur <Albania>, duke bërë një digresion kronologjik që ngërthen gjithë periudhën e antikitetit e vijon deri në mesjetë, kur gjëllinte atëbotë në trojet shqiptare heroj legjendar Skënderbeu. Vetëm pas vdekjes së tij, në gjysmën e dytë të shek. të 15-të, ky vend nuk ia doli më mbanë t’u bënte ballë hordhive turke, duke rënë kështu përfundimisht nën sundimin osman. Tashmë – përsiat Leibniz-i – Habsburgu duhet ta shfrytëzojë rastin fatlum të thyerjes së ushtrisë turke në portat e Beogradit për të përfshirë në trevat e perandorisë edhe këtë “vend të mrekullueshëm” përgjatë brigjeve të Adriatikut dhe të Jonit. Një ndërmarrje të tillë e motivon, sipas tij, ndër të tjera¹⁵:

¹⁴ „... Imo hinc nomen hodiernum habere arbitratur, quasi Pulchrigrod, est enim Grod Slavonis urbs. Sed mea opinione nihil aliud est Belgrad quam Bialogrod (cuius nominis etiam urbs est in Russia) id est Alba urbs, Biala enim Slavonis est, quod album Latinis, Albam vero Graecam appellari omnes scimus. ...“

¹⁵ „Sed dextrae ripae miles, facile omnia Sophiam usque summittet prona Rasciorum et Bulgarorum Christianorum voluntate usus, qui insueta plus quam a seculo arma resumentes, gens natura acris et bellicosa, Turcas invisos dudum et graves Dominos, ubique profligant, sternunt, caedunt. Bosnia et Servia patent victori, et his subactis, id proximum esse videtur, ut maturato in vicinam Albaniam transitu nostri vocantes dudum populos recipiant magis quam redigant in potestatem. Itaque florentissimus exercitus videtur novae adhuc expeditioni sufficere, si modo expeditionem vocare oportet, quod nihil aliud esse putandum est, quam itio in hyberna.

Sed quanti futura sit Augustissimae Domui Albaniae possessio, operae pretium videtur, paulo distinctius explicare. (S. 35) [.....] „Albania igitur in potestatem redacta, ingens Austriacae potentiae accessio erit, et milites inde lecti, robore et agilitate et audacia praestantes, ubi semel ad nostrum morem servare ordines et disciplinae obedire discent, nullis aliis facile concedent. Accedit situs Regionis secundum Hadriaticum mare protensae ex adverso Italiae; ubi sinus Venetus sese in Jonium mare effundit. Illic ergo potentiae maritimae nova merito fundamenta jacentur. Cum enim ab alia parte mari propinquare nequeant Austriaca arma sine injuria aut suspicionibus certe Venetorum qui omnem fere Istriae atque Illyrici oram praeoccupavere; hac tamen in parte relictus est vacuus primo capienti locus. Eoque magis festinandum est, ne ab amicis paria cupientibus praeveniamur. Nisi peculiari cum Venetis tractatu hanc sibi fortasse libertatem majoris sive sui sive rei Christianae boni causa sapientissimus Caesar adimere consultum putavit. De quo mihi nil constat.

Aperietur [sipas mendimit tim duhet të jetë forma e ardhme dhe jo Ind. Praes. *aperitur!*] etiam per Albaniam novum commercii maritimi iter, nam Tergestum, et vicina litoralia Austriacarum terram loca nimis intra sinum Hadriaticum abscondita difficilius et vix nisi aliorum venia mari acceduntur [edhe ketu, sipas kontekstit besoj se duhet te behet fjale per foljen *accedere* dhe jo *accendere*]. Sed Albania ad ipsum sinus introitum sita, apertum exitum, nec contemnendas navium stationes habet et praetera mare propemodum Danubio copulat, et, si Hungariae vicinisque regionibus adjungatur, pro portu illis erit, multumque et coloniis allectis, et commercii auctis, [me duket se mungon nje presje!] populositati ac divitiis fertilissimarum per se, ac pulcherrimarum regionum addet. Audio etiam lanam Albanam praestantissimam esse, nec concedere Hispanicae, quae sola tamen hactenus in Europa regnat, ut sine illa nulli

- Pushtimi do t'i shërbente jo thjesht dhe vetëm interesave të Habsburgut, por fateve të krishterimit në përgjithësi.
- Në atë ridimensionim që pritej të përjetonte gjeografia politike e Europës, ngadhënjimi i trojeve shqiptare do t'i mundësonte superfuqisë austro-hungareze të kohës një pozitë të përshtatshme strategjike, meqë ky vend jo rastësisht shtrihej përballë Italisë, përkatësisht shumë më në jug se sa trevat e republikës detare të Venedikut. Shqipëria mundësonte kështu kushte optimale për përfitim të një fuqie të re detare, e cila do të vinte nën kontroll qarkullimin e flotës perandorake nga Gadishulli i Istriës deri në jug të bregdetit dalmat.
- Bregdeti shqiptar ofronte gjithashtu hapjen e rrugëve të reja detare në shkëmbimet tregtare, veprime që atëherë kufizoheshin në portin e Triestes, i cili për vetë pozitën e tij, të fshehur në skajin më verior të gjirit të Adriatikut, e pengonte atë liri të nevojshme komunikimi tregtar që do ta mundësonin portet në bregdetin shqiptar. Për më tepër, brigjet shqiptare të Adriatikut do të mund të shfrytëzoheshin edhe nga zona të tjera të perandorisë, si p.sh. Hungaria, duke bërë kështu të mundur intensifikimin e lidhjeve të brendshme tregtare me Danubin.
- Zhvillimi i tregtisë e sidomos popullimi i gjithë rajonit me kolonë të huaj do ta shndërronte këtë zonë në një ndër rajonet më të tërheqëse e të pëlleshme në gjithë perandorinë.
- Leshi i bagëtive në Shqipëri si lëndë e parë e shumëkërkuar në tregjet e Europës nuk mbetej prapa në cilësi ndaj atij spanjoll, andaj duhej shfrytëzuar edhe kjo rrethanë që të normalizohej tregtia i këtij malli me vlerë në tregjet europiane.
- Shqiptarët ishin ndërkohë të mirënjohur si luftëtarë besnikë dhe të zotë. Mercenarët që do të mund të rekrutoheshin aty – pasi të kishin mësuar artin dhe disiplinën ushtarake të perëndimit – do të bëheshin një faktor vendimtar në ndërmarrjet e ushtrisë perandorake.

panni nobiliores confici posse credantur. Eoque magis Austriacis ditionibus adjicienda regio est, tum ut manuficiis utilibus serviat, tum ne ab aliis praerepta nocere possit.

Sed major alia superest Albaniae occupandae ratio, quam nunc exponere operae pretium videtur. Nimirum ut paucis dicam, Albania ex adverso Italiae, et maxime Neapolitani Regni sita, si teneatur Imperatoris nostri armis, novam Austriacae potentiae communicationem dabit, et Caesareas Regiones Hispanicis inexpectato vinculo connectet..." (f. 37).

Memoriali përmbillet me parashtrimin e disa argumenteve që do të çonin në rrëgjimin e mbretërisë spanjolle si edhe duke shtjelluar shkurt situatën politike në Evropën Qendrore (f. 38).

Ad a/b)

Gjithë këto përsiatje, të cilat shumëkush sot i percepton në mënyrë spontane si pjellë e politikës kolonialiste europiane të kohës, kërkojnë padyshim një hulumtim shterues në rrafshin historik, sepse i paraprijnë në kohë atyre zhvillimeve politike-ushtarake që përjetoi Ballkani Qendror dhe Perëndimor në fund të shek. XVII përgjatë Luftës së Lidhjes së Shenjtë kundër Portës së Lartë. Prekim kështu synimin e dytë të kumtesës sonë, meqë ndoshta nuk është rastësi që pikërisht një vit pas këtij memorandumi (shtator 1689) trupat e Austro-Hungarisë vendosën kampin ushtarak kryesor (nën drejtimin e gjeneral Piccolomini-t) pikërisht në Kosovë¹⁶, sikurse nuk është rastësi që këtyre trupave iu bashkua edhe popullsia katolike shqiptare e Veriut nën drejtimin e Imz. Pjetër Bogdanit. Ndërkohë janë bërë të njohura pasojat e kësaj lufte (edhe) për popullsinë katolike shqiptare në Kosovë dhe Rrafshin e Dukagjinit, përkatësisht shpërnguljet masive edhe të popullsisë shqiptare (= “kelmendasit”) drejt kufijve jugorë të Austro-Hungarisë¹⁷.

Në pamundësi të shtjellojmë më tej këtë rrethanë, çka parakupton edhe punën e autoritetin e historianit specialist të fushës, lejohemi që në vijim të kësaj parashtrëse të përqendrohemi kryesisht në njohuritë enciklopedike të Leibniz-it mbi Shqipërinë dhe shqiptarët, të cilat ai e parashtron përmbledhtas bash në hyrje të memorialit¹⁸: Kështu:

¹⁶ Bartl: 1995 71v.; Weithmann 1997 176vv.

¹⁷ Shih Malcolm: 1998 139vv.; Oliver Jens-Schmitt: 2008 146f.

¹⁸ „Sed quanti futura sit Augustissimae Domui Albaniae possessio, operae pretium videtur, paulo distinctius explicare. Albania ejusque caput Albanopolis jam veteribus Geographis (Geographis: ndoshta me të vogël???) memorantur. Sed tunc exiguum tractum significabat in montanis. Postea vergente Constantinopolitano Imperio, gens bellicosa sese latius extendit, et sive armis, sive fama vicinis nomen suum communicavit, atque etiam in Peloponnesum sive Moream irrupisse memoratur. Et quam graves fuerint Graecis narrat Imperator Cantacuzenus, usque adeo ut Turcarum auxilia domandis ipsis evocarentur, quae res cum aliis similibus postea in Graecorum perniciem vertit. Hodie igitur Macedoniae pars nobis propior, et portio Epiri, sed illa potissimum, quam Romani (presja me duket se ishte e tepert) cum Illyriis ademtam in provinciam redegressent, novam Epirum vocabant, sub Albania censentur. Urbes Durazzo quod est veterum Dyrrhachium, Scodra vel Scutari, Croja sedes Scanderbegi, Valona, aliaeque plures.

Hos populos militari fama ab omni memoria floruisse constat. Hinc egressi sunt, qui sub Alexandro M. Persarum ingens imperium everterunt, et victorias in ipsam usque Indiam protulerunt. His regionibus imperitavit Pyrrhus Rex, qui Alexandri aemulator nec nisi occasionibus inferior fuit, et in Italiam transgressus Romanos perculit, vix demum difficili bello repulsus. Cum vero postea Romani omnia imperio complexi essent nihil amplius publice agebant submissi populi et confusis atque obumbratis Romana magnitudine nationibus vix nomina audiebantur. Ast ubi Turcae (edhe ketu presja me duket se nuk ka kuptim!) Graecis (qui se Romanos adhuc vocabant) successere, in hoc rerum transitu movere sese Albani iterum, nunc Graecis afflictis infesti, nunc Turcis victoribus resistentes, quorum odio novissime Georgius Castriota inclaruit, Turcis ab Alexandri imitatione Scanderbeg appellatus. Hunc Georgium Johannes pater Amurati II. (kontrolloje njehere ne origjinal Bardhi, se me duket cudì qe numeroret romake te shoqerohen me pike... ndoshta eshte IL???) Turcarum Tyranno

- Leibniz-i shkruan se <Albania> (= Shqipëria) me kryeqendrën e saj urbane Albanopolis-in përmendet si e tillë qysh në kohën gjeografëve të vjetër¹⁹ (= pas gjase Ptolemeus – shek. II e.j.), por atëbotë ky toponim emërtonte një krahinë të vogël malore. Duke iu referuar historianit bizantin Johannes Cantacuzenus (= gr. \square $\omega\acute{\alpha}\nu\eta\varsigma$ $\Sigma\Gamma'$ Καντακουζηνός - (?)1292 - 15.06.1386) Leibniz-i shton më tej se populli luftarak i shqiptarëve gjatë periudhës së sundimit bizantin i zgjeroi kufijtë e vet, duke e përhapur këtë emër sa me forcën e armëve aq edhe me famën e tij luftarake edhe mbi popujt fqinjë. Ky emër ngërtheu pjesë të Maqedonisë antike që shtrihej atëbotë deri në Adriatik, gjithashtu edhe në një pjesë të Epirit, e sidomos në atë zonë që romakët e emërtuan dikur Epirus Nova, pasi ua kishin shkëputur më parë ilirëve, duke e shpallur atë patëkeq si provincë romake. Ndër qendrat kryesore urbane që ngërthejnë ndërkohë këto troje, Leibniz-i numëron ndër të tjera: Durrësin (Dyrrachium), Shkodrën (Scodra), Krujën (Croja – si selia e dikurshme e Skënderbeut), Vlorën (Valona) etj.
- Sipas Leibniz-it është fjala këtu shi për atë popullsi që u dallua në shekuj për famën e saj luftarake. Këtu gjëllinin pikërisht ata popuj që nën Aleksandrin e Madh ngadhënjyen ushtrinë perse, duke i shtyrë kufijtë e perandorisë deri në Indi. Në këtë krahinë sundoi për do kohë edhe mbreti i Epirit, Pirro, i cili imitoi pararendësin e tij, Aleksandrin e Madh, duke luftuar me sukses kundër romakëve. Por më vonë, kur e gjithë kjo zonë u

obsidem cum fratribus dederat. Periere quatuor fratres fraude et crudelitate Turcarum, unus Georgius forma, fortitudine et aliis dotibus commendatus exitium evasit. Sed cum adolevisset captata occasione fugit ab aula Turcae, et in patriam reversus Crojam sedem principatus stratagemate recepit, et reliquis occupatis, omnem potentiam Ottomannicam (mos eshte me nje –n-?) feliciter sustinuit, ipso Amurate II, (ketu presja me duket e pavend; ose pike ose II; kontrolloje njehere ne origjinal) sub Crojae moenibus extincto. Eadem fortuna et virtute restitit Mahumeti eius filio qui Constantinopoli capta primus Turcarum imperator habetur. Sed mortuo Castriota anno 1467, filii et paternae magnitudini et immensae hostis potentiae impares postremo succubuere. Vitam Scanderbegi popularis sui peculiari opere persecutus est Marinus Barletius Albanus Scodra oriundus. Unde alii hausere quae de tanto viro narrantur. Subacti Albani Turcis postea perutiles fuere, et quemadmodum omnes fatentur Europaeos Turcarum milites Asiaticis praestare, ita constat inter ipsos Europaeos praecipui nominis Albanos haberi. Inde equites insignes, nec minus janissari fortissimi prodire. Jam olim Virgillii testimonio *Miserat Heliadum palmas Epirus equarum*. Et hodie Albani equites etiam Venetis usurpati, aut repraesentati, sub Capeletorum appellatione censentur. Bassae etiam fortissimi Albaniam patriam habuere, et inde ortus est inter alios Kiuperli primus Visirius, qui auctoritatem maximam non nisi cum vita posuit, vel potius in filio conservavit, quem Bellum Hungaricum superius gessisse, et Candia Venetis admata diuturnae obsidioni finem fecisse recenti memoria omnes tenent.” (S. 35-37)

¹⁹ Bëhet fjalë këtu padyshim për gjeografin aleksandrin Ptolemeus në veprën e tij „Geographia“, T. I, Lib. III, Kap. 13, § 23.

bë pjesë e perandorisë romake, ra heshtja e rëndë për popujt e saj të nënshtruar, aq sa edhe emrat e tyre nuk u përmendën më. Emri i shqiptarëve erdhi e u rishfaq në historinë europiane sidomos kur në Ballkan ia behën turqit, kundër të cilëve u dallua Gjergj Kastrioti, që turqit e njohën si <Scanderbeg>, sipas emrit të Aleksandrit të Madh.

Pjesa hyrëse e këtij memoriali përmbillet me informacione deri diku të hollësishme mbi: a) historinë e lavdishme të Gjergj Kastriotit, të cilën Leibniz-i e kish lexuar në “veprën e jashtëzakonshme” të humanistit shqiptar Marin Barleti; b) karrierën e shkëlqyer ushtarake të dy shqiptarëve: Mehmet Qyprilliu (kryevezir i perandorisë më 1656) dhe djali i tij Ahmeti, i cili në vitet 1663-1664 pushtoi Hungarinë; si edhe c) famën e mercenarëve shqiptarë që shërbenin si kalorës në gardën perandorake osmane (*jeniçerët*), ose në ushtrinë e Republikës së Venedikut (it. *capoletti*).

Njohja me këto shkrime deri vonë ende „të panjohura“ mundëson rivlerësimin e vendit të eruditit gjerman Gottfried Wilhelm Leibniz në historinë e albanologjisë, duke përfshirë këtu edhe një dimension të ri: interesimin e tij për shqiptarët, historinë dhe vendbanimet e tyre. Ndryshe nga interesimi i tij për shqipen, i bërë thjesht nga perspektiva e historianit të gjuhës, në këtë dimension të dytë ai vepron në pamje të parë si enciklopedist, por ndërmerr në të njëjtën kohë vullnetarisht – më saktë: për të fituar simpatinë e oborrit perandorak të Habsburgut – edhe rolin e këshilltarit politik, duke vënë në pah pozitën e përshtatshme gjeostrategjike dhe përfitimin e madh politik e ekonomik të derës së Habsburgut, në rast se kjo superfuqi e kohës do të orientonte ekspansionin e vet drejt hapësirës jetike shqipfolëse në Ballkan, së cilës – sipas tij – i sigurohej gjithsesi si kompensim liria dhe prosperiteti i shumëkërkuar.

Ad c)

Ky dimension i ri ndërmjetëson njëherazi edhe ndonjë tipar të karakterit njerëzor të Leibniz-it, siç është p.sh. rasti me synimin e tij për të arritur një pikë kulmore në karrierën personale si këshilltar i sunduesit të plotfuqishëm të asaj kohe, e në bashkëlidhje me këtë të ngadhënje sukses, emër e famë në aktivitetin e vet intelektual-shkencor, meqë siç mëton vetë “tek të plotfuqishmit e mëdhenj gjenden mundësi nga më të ndryshmet për ndërmarrje të dobishme”.

Prekim në këtë rast si synim të tretë të kumtesës sonë, qoftë edhe me stil telegrafik: një temë, e cila po fiton gjithnjë e më shumë terren në debatin shkencor të kohës sonë, pikërisht atë ndërvarësi të supozuar në marrëdhëniet midis kërkimit shkencor (albanologjik) dhe politikës së një vendi që ka mbështetur apo mbështet me

rrugë institucionale këtë kërkim. Fokusin e këtij diskursi shkencor-historik e përjetojmë ndërkohë sidomos në disa analiza të studiuësve austriakë lidhur me marrëdhëniet ndërmjet albanologjisë austro-hungareze dhe një lloj planifikimi të mundshëm për ekspansion politik, ekonomik e kulturor të Derës së Habsburgut në Shqipëri në gjysmën e dytë të shek. XIX deri në fund të Luftës së Parë Botërore²⁰, një periudhë kjo që u shoqërua me mbështetjen dhe mbarëvajtjen në vazhdimësi të kërimit shkencor albanologjik në disa universitete si në Vjenë, Grac (= Graz), Budapest e Pragë, apo me themelimin Komisionit Ballkanik në Vjenë (Balkan-Kommission – 1897) dhe të Institutit Ballkanik në Sarajevë (Balkan-Institut – 1908). Bëhet fjalë gjithashtu për një periudhë, kur sidomos Shqipëria e Veriut me bashkësinë katolike shqiptare u ngërthe në suazën e të ashtuquajturit Protektorat Kulturor të Monarkisë së Dyfishtë; një periudhë pra, kur u formëzua në kuptimin e mirëfilltë të fjalës albanologjia (austro-hungareze) si shkencë komplekse në thujtje të gjitha disiplinat e saj (: gjuhësi, histori, gjeografi, e drejtë zakonore, kulturë popullore, arekologji etj.), e për më tepër një periudhë, kur studiuësit e mirëfilltë, përpos kërimit shkencor mund dhe duhet t'i kenë shërbyer në një mënyrë a një tjetër edhe interesit politik, ushtarak, ekonomik dhe kulturor të të ashtuquajturit 'imperializëm (in)formal' në kuadrin e posëashtuquajturës 'dhunë strukturore' që mund a duhet të ketë ushtruar sistemi shtetëror, në të cilin dhe për të cilin shërbenin. Bëhet fjalë pra për një strategji politike-ushtarake dhe ekonomike apo një ndikim të programuar kulturor afatgjatë të Austro-Hungarisë në trevat shqiptare, të cilët u shoqëruan më pas me pushtimin e pjesës më të madhe të trevave shqiptare prej Austro-Hungarisë gjatë Luftës së Parë Botërore (1916 - 1918).

Në fokusin e kësaj perspektive studimi janë përfshirë ndërkohë prurjet e studiuësve të mirënjohur në albanologji si: Johann G. v. Hahn (konsull në Janinë), Theodor A. Ippen (konsull në Shkodër), Milan Šufflay, Josef Konstandin Jireček, Ludwig v. Thallóczy, Franz Baron Nopcsa, Maximilian Lamberz, Gjergj Pekmezi, R. Nahtigal, Franz Seiner etj. Sa kanë qenë këta studiuës të vetëdijshëm për këtë ndërlikë të shkencës me politikën, përkatësisht në ç'masë i ka shërbyer njëri apo tjetri me ose pa vetëdije kësaj politike, janë këto çështje që i kapërcejnë caqet e debatit të mirëfilltë albanologjik, sa kohë që angazhimi social dhe aktiviteti intelektual i njërit apo tjetrit studiuës ruan parametrat e kodit moral dhe etik të kërimit shkencor për kohën, në të cilën dhe për të cilën kanë vepruar. Parë nga kjo perspektivë edhe kjo aktiviteti shkencor-intelektual dhe angazhimi social-politik i Leibniz-it për Shqipërinë, shqiptarët dhe gjuhën e tyre fiton edhe me shumë kuptim, edhe pse memorandumun e tij e përcjellim sot me titullin e pagëzuar për herë të dytë "De Albania occupanda".

²⁰ Paraqitje e detajuar e këtij debati prej Gostentschnigg 1999 221vv.; 2006/7 328vv.

Bibliografi

Burime dokumentare

- Leibniz, Gottfried Wilfred: Sammelchriften und Briefe; seria IV: Politische Schriften, bl. 1. (1667 –1676), botuar prej Preußische Akademie der Wissenschaften, Otto Reichl Verlag, Darmstadt 1931.
- Sammelchriften und Briefe; seria IV: Politische Schriften, bl. 3. (1677–1689), botuar prej Zentralinstitut für Philosophie an der Akademie der Wissenschaften der DDR, Akademie Verlag, Berlin 1986.

Literaturë shkencore

- Bartl, Peter (1995): Albanien - Vom Mittelalter bis zur Gegenwart, Regensburg.
- Çabej, Nelson (1990): Autoktonia e shqiptarëve në studimet gjermane, Tiranë.
- Demiraj, Bardhyl (2001): Si të lexojmë Leibniz-in, në: Seminari ndërkombëtar për gjuhën, letërsinë dhe kulturën shqiptare (Prishtinë-Prizren, gusht 2000), Prishtinë 2001, f. 359-371.
- (2005) Leibniz' Stellung in der Geschichte der Albanologie, në: Festschrift für Wilfried Fiedler, Hamburg 2005, f. 13 – 31.
- (2007) De Albania Occupanda” – çështja shqiptare në Memorialin e një eruditi, in: “Hylli i Dritës” 4 [2007] 62-70.
- Gostentschnigg, Kurt (1999): Die Verflechtung von Wissenschaft und Politik am Beispiel der österreichisch-ungarischen Albanologie, në: “Südost-Forschungen” 58 [1999] 221-245.
- (2006/7): Albanerkonvikt und Albanienkomitee. Instrumente der Handels- und Verkehrspolitik -Österreich-Ungarns gegenüber Albanien im Dienste des informellen Imperialismus, në: “Südost-Forschungen” 65/66 [2006/7] 313-337.
- (2012): Johann Georg von Hahn dhe albanologjia austro-hungareze midis shkencës dhe politikës, në: Johann Georg von Hahn. Akten der Internationalen Konferenz “Nga Gjermanistika në Albanologji: Johann Georg von Hahn, themeluesi i albanologjisë me rastin e 200-vjetorit të lindjes”; seria “Albanische Universitätsstudien (vormals Elbasaner Universitätsstudien)” Sonderband 1; Oberhausen.
- Gosturani, Xheladin (1999): Historia e albanologjisë, Tiranë.
- Hamp, Eric (1981): On Leibniz's Third Albanian Letter, në: "Zeitschrift für Balkanologie" 17 [1981] 35.

- Hetzer, Armin (1985): Zur Geschichte der deutschsprachigen Albanologie. 150 Jahre seit Erscheinen von Josef Ritter von Xylanders Handbuch des Albanischen (1835), në: „Balkan-Archiv“ N.F. 10 [1985] 181-217.
- (1996): Kontributi i Josef fon Ksilanderit për albanologjinë, në: Kontribute të albanologëve të huaj për studimin e gjuhës shqipe, Shkodër, *passim*.
- Hirsch, Eike Christian (2000): Der berühmte Herr Leibniz. Eine Biographie, München.
- Jokl, Norbert (1917): Albanisch, në: Geschichte der idg. Sprachwissenschaft, bl. II, pjesa 3, Straßburg.
- Kastrati, Jup (2000): Historia e albanologjisë, bl. I, Tiranë 2000.
- Konica, Faik (1897): L'opinion de Leibniz sur la langue albanaise, në: "Albania" 3 [1897] 41-3.
- Masci, Angelo (1807): Discorso sull'origine, costumi, e stato attuale della nazione albanese, Napoli 1807.
- Malcolm, Noel: Kosovo. A Short History, London – New York 1998;
- Reiter, Norbert (1980): Leibniz'ens Albanerbriege, në: "Zeitschrift für Balkanologie" 16 [1980] 82-8.
- Schmitt, Oliver Jens (2008): Kosovo - Kurze Geschichte einer zentralbalkanischen Landschaft, Wien - Köln - Weimar.
- Shuteriqi, Dhimitër S. (1976): Shkrimet shqipe në vitet 1332-1850, Tiranë.
- (2005): Tekstet shqipe dhe shkrimi i shqipes në vitet 879 - 1800, Tiranë.
- Weithmann, Michael W. (1997): Balkanchronik - 2000 Jahre zwischen Orient und Okzident, Darmstadt (bot. i dytë).